

Ο ΑΓΑΜΒΕΝ ΚΑΙ Ο ΚΟΡΩΝΟΪΟΣ: ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΞΑΙΡΕΣΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΠΙΤΣΩΡΗΣ

Τα τρία κείμενα

Στο χρονικό διάστημα από τις 26.2.2020 έως τις 17.3.2020, ο Giorgio Agamben δημοσίευσε στα ιταλικά τρία μικρά κείμενα σχετικά με τη μόλυνση του κορωνοϊού. Στο πρώτο (υπό τον τίτλο «Η επινόηση μιας επιδημίας», «L'invenzione di un'epidemia», στην ιταλική εφημερίδα *Il Manifesto*, 26.2.2020), και δη από την πρώτη πρόταση, εναντιώνεται στα «ξέφρενα, ανορθολογικά και παντελώς ανατιολόγητα μέτρα έκτακτης ανάγκης για μια υποτιθέμενη επιδημία [supposta epidemia] που οφείλεται στον κορωνοϊό». Εδώ υιοθετεί

Ο Βαγγέλης Μπιτσώρης είναι συγγραφέας, μεταφραστής. Αυτήν την περίοδο μεταφράζει το βιβλίο του Giorgio Agamben, Ο χρόνος που υπολείπεται. Σχόλιο στην Προς Ρωμαίους Επιστολή (Il tempo que resta. Un commento alla Lettera ai Romani, Bollati Boringhieri, Τορίνο 2000). Συναφούς ενδιαφέροντος είναι και το βιβλίο του υπό τον τίτλο Ζακ Ντερριντά. Ζωή, θάνατος, επιβίωση, Νεφέλη, Αθήνα 2006,

και επικυρώνει χωρίς ίχνος αμφιβολίας ένα πόρισμα του ιταλικού Εθνικού Συμβουλίου Ερευνών (CNR), σύμφωνα με το οποίο η νόσος του κορωνοϊού είναι «ένα είδος γρίπης», μια «κανονική γρίπη». Ήδη στον τίτλο του κειμένου του εκφράζεται η βεβαιότητα ότι ο όρος *επιδημία* δεν ανταποκρίνεται στην «πραγματική κατάσταση» («situazione reale») και ως εκ τούτου είναι ψευδής, *επινοημένη*. Και αυτή η δήθεν επιδημία επιστρατεύεται από τα ΜΜΕ και από τις Αρχές για να δημιουργηθεί αρχικά ο φόβος εν είδει πανικού, ο οποίος εν συνεχεία θα δικαιολογήσει την κρατική επιβολή μιας *κατάστασης εξαιρέσης* που συνοψίζεται στον περιορισμό της ελευθερίας μέσω απαγορεύσεων και αναστολών (π.χ. μετακινήσεων, «διαδηλώσεων», «οιασδήποτε μορφής συγκεντρώσεων σε χώρο δημόσιο ή ιδιωτικό» – γυμναστικό, θρησκευτικό, εκπαιδευτικό, μουσειακό κ.ά.), ακόμη και μέσω «της εφαρμογής του μέτρου της καραντίνας» σε άτομα που απλώς έχουν έλθει σε επαφή με εκείνους που έχουν προσβληθεί από τη «διαδεδομένη μολυσματική νόσο».

Στις 11 Μαρτίου, μετά από δύο εβδομάδες, όταν η πανδημία του κορωνοϊού ήταν πλέον πασιφανώς πάνδημη και λίαν θανατηφόρα στην Ιταλία, ο Agamben επανήλθε με ένα δεύτερο κείμενο υπό τον τίτλο «Μολυσματική νόσος» («Contagio»). Και εδώ, μάλιστα στην πρώτη πρόταση, εμμένει στη διάγνωσή του για τη νόσο του κορωνοϊού, αναφερόμενος σε αυτήν ως «αποκαλούμενη επιδημία» («cosiddetta epidemia»). Επιπλέον επισημαίνει τον κίνδυνο εκφυλισμού των ανθρωπίνων σχέσεων, το γεγονός ότι «ο πλησίον μας έχει καταργηθεί», εφόσον μας απαγορεύεται ακόμη και να πλησιάζουμε ή να αγγίζουμε τον άλλον άνθρωπο. Εκείνο όμως που προεξάρχει σε αυτό το κείμενο είναι μια εμβληματική μορφή των μέτρων έκτακτης ανάγκης, ο *εκούσιος διασπορέας λοιμού (untore)*, αυτός που ανάμεσα στα 1500 και 1600 μόλυνε εκούσια δημόσιους χώρους για να διαδοθεί ο λοιμός και ήταν ο στόχος των Αρχών, οι οποίες προέτρεπαν τους πολίτες να τον καταγγείλουν επ' αμοιβή. Αυτό βεβαίως μπορούσε να γίνει κυνήγι μαγισσών, γιατί οιασδήποτε

πολίτης μπορούσε να μετατραπεί αδικώς σε εκούσιο διασπορέα λοιμού. Κατ' αναλογία, ο Agamben ισχυρίζεται ότι τα κυβερνητικά μέτρα για την καταπολέμηση του κορωνοϊού μετατρέπουν κάθε άτομο σε ύποπτο, «δυνητικό εκούσιο διασπορέα λοιμού» («potenziale untore»), όπως ακριβώς μετατρέπουν κάθε πολίτη σε δυνητικό τρομοκράτη, καλώντας μας μάλιστα να το καταγγείλουμε για να τιμωρηθεί ακόμη και με φυλάκιση.

Ωστόσο, αυτό που αποσιωπά είναι το βιολογικά στοιχειώδες: ως είδος όλοι οι άνθρωποι είναι a priori, εκ προοιμίου, ακουσίως δυνητικοί φορείς μετάδοσης του κορωνοϊού και αυτή η δυνητική κατάσταση τους δεν είναι προϊόν κρατικής δικαιο-πολιτικής σκοπιμότητας. Αντίθετα, εκουσίως δυνητικός διασπορέας λοιμού είναι εκείνος που για διάφορους λόγους (ιδεολογικοπολιτικούς, θρησκευτικούς, εγωιστικούς, λόγω απερισκεψίας, αδιαφορίας, εσφαλμένης αντίληψης, άγνοιας κ.ά.) παραβιάζει κρατικούς υγειονομικούς κανόνες και κρατικά μέτρα ασφαλείας, αδιαφορώντας για το αν θα μεταδώσει τον κορωνοϊό στον «άλλον άνθρωπο», στον «πλησίον» που είναι ήδη δυνάμει νοσογόνος μεταδότης αλλά ενδεχομένως επί του παρόντος ανεπαφής από τον ιό. Είναι όντως πανδήμως βλαβερός και δεν καταγγέλλεται αδικώς ως untore –όπως αντιθέτως συκοφαντήθηκε ο δραματικός ήρωας των *Λογοδοσμένων* του Manzoni, στο μυθιστόρημα του οποίου αναφέρεται ρητά ο Agamben –, ούτε είναι βεβαίως το αθώο θύμα ενός γενικευμένου κυνηγιού μαγισμών. Είναι, τουλάχιστον, ανεύθυνο άτομο και η συμπεριφορά του αντικοινωνική.

Στο τρίτο κείμενό του (υπό τον τίτλο «Διασαφήσεις», «Chiarimenti», 17.3.2020) ο Agamben κατ' ουσίαν θέλει να υποστηρίξει τις θέσεις που έχει αναπτύξει στα άλλα δύο κείμενά του με επεξηγήσεις που παραπέμπουν στη δική του πολιτική θεωρία, όπως επί παραδείγματι σε δύο θεμελιώδεις έννοιες: αφενός στον *εμφύλιο πόλεμο*, αφετέρου στη *γυμνή ζωή*. Και οι δύο έννοιες συναποτελούν συστατικά στοιχεία της διασύνδεσης της *κατάστασης εξαιρέσεως* με τη *βιοπολιτική*.

Κατάσταση εξαιρέσεως

Στο πρώτο κείμενό του ο Agamben αποφαίνεται ότι καθώς «έχει εξαντληθεί η τρομοκρατία ως αιτία των κατ' εξαίρεση μέτρων, η επιπόνηση μιας επιδημίας μπορεί να προσφέρει το ιδανικό πρόσχημα ώστε αυτά να διευρυνθούν πέραν οιοσδήποτε ορίου». Σε αυτήν τη φράση, επ'

ευκαιρία των μέτρων αντιμετώπισης του κορωνοϊού, προβάλλει εμφανώς η αγκαμπενική στενή σχέση μεταξύ της *κατάστασης εξαιρέσεως* και της *βιοπολιτικής*.

Η αγκαμπενική θεωρία της κατάστασης εξαιρέσεως αφορμάται από την ερμηνευτική αντιπαράθεση του περίφημου αφορισμού του Carl Schmitt: «Κυρίαρχος είναι αυτός που αποφασίζει για την κατάσταση εξαιρέσεως» (*Πολιτική θεολογία*) προς την επίσης περιώνυμη όγδοη θέση στο κείμενο *Για την έννοια της ιστορίας* του Walter Benjamin, σύμφωνα με την οποία «η παράδοση των καταπιεσμένων μάς διδάσκει ότι η “κατάσταση εξαιρέσεως” στην οποία ζούμε είναι ο κανόνας». Η αγκαμπενική θέση προεκτείνει την μπενγιαμινική αντιστροφή της καταπιεστικής καπιταλιστικής εξαιρέσεως σε κανόνα μέσω του χαρακτηρισμού της «κατάστασης εξαιρέσεως ως κανονικού παραδείγματος διακυβέρνησης» (στο πρώτο κείμενο). Αυτή η κατάσταση εξαιρέσεως είναι *διαρκής* και *καθολική*, εφόσον «έχει γίνει μία από τις ουσιαστικές πρακτικές των σύγχρονων κρατών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αποκαλούνται δημοκρατικά», «ακόμη και αν αυτή ενδεχομένως δεν κηρύσσεται τεχνικά» (*Κατάσταση εξαιρέσεως*). Παραδειγματική μορφή καταπιεσμένου από αυτή την αγκαμπενική καθολίκευση της κατάστασης εξαιρέσεως είναι ο homo sacer, ο οποίος σύμφωνα με το δικαίο κατά την αρχαϊκή ρωμαϊκή περίοδο εστερείτο οιασδήποτε νομικής ιδιότητας και ως εκ τούτου ο οιοσδήποτε μπορούσε να τον φονεύσει χωρίς να υποστεί οιαδήποτε κύρωση. Στη σύγχρονη εποχή, εμφανώς παρόμοιες *προσδιορισμένες* μορφές του homo sacer είναι αφενός ο Εβραίος στα ναζιστικά στρατόπεδα εξόντωσης (*Homo sacer. Η κυρίαρχη εξουσία και η γυμνή ζωή*), αφετέρου ο έγκλειστος Ταλιμπάν στις αμερικανικές φυλακές του Γκουαντάναμο (*Κατάσταση εξαιρέσεως*). Ωστόσο, υπερβολική καθολίκευση του καθεστώτος του σύγχρονου homo sacer αποτελεί ο αγκαμπενικός ισχυρισμός ότι «αν σήμερα δεν υπάρχει πλέον μια εκ των προτέρων προσδιορισμένη φιγούρα του ιερού ανθρώπου [uomo sacro], είναι ίσως γιατί είμαστε όλοι δυνάμει homines sacri» (*Homo sacer*). Αυτή η δυνητικότητα οικουμενικοποιείται μέσω της απόφασης ότι ακόμη και ο πολίτης της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας είναι ένας δυνάμει homo sacer, λόγω της διαρκούς κατάστασης εξαιρέσεως που αυτή έχει επιβάλει, χωρίς να την κηρύσσει ρητά.

Εδώ όμως ισοπεδώνονται όλες οι διαβαθμίσεις-κλιμακώσεις, επί παραδείγματι μεταξύ των δημοκρατικών προσωρινών έκτακτων μέτρων, οι οποίες περιστελλούν ατομικές ελευθερίες για την προστασία της φυσικής ζωής του πολίτη από μια επιδημία, και των μακρών έως και διαρκών καταστάσεων εξαιρέσεως από δικτατορικά, απολυταρχικά, ολοκληρωτικά καθεστώτα.

Ο Agamben στο τρίτο κείμενό του ισχυρίζεται ότι τα μέτρα έκτακτης ανάγκης λόγω του κορωνοϊού μάς υποχρεώνουν να ζούμε υπό συνθήκες πολέμου, αλλά στην πραγματικότητα έχουμε να κάνουμε με «εμφύλιο πόλεμο», καθότι «ο εχθρός δεν είναι έξω, είναι μέσα μας». Ήδη στην *Κατάσταση εξαιρέσεως* επισημαίνει τη «στενή σχέση που διατηρεί η κατάσταση εξαιρέσεως με τον εμφύλιο πόλεμο», διότι «ο εμφύλιος πόλεμος είναι το αντίθετο της κανονικής κατάστασης». Η σχέση του εμφυλίου πολέμου εξαιτίας της επιδημίας του κορωνοϊού με την κατάσταση εξαιρέσεως προβάλλει με εκπληκτικό τρόπο μέσω της αγκαμπενικής ερμηνείας της περίφημης γκραβούρας στην προμετωπίδα του χομπσιανού *Λεβιάθαν* στο βιβλίο *Στάσις. Ο εμφύλιος πόλεμος ως πολιτικό παράδειγμα*. Εδώ επισημαίνεται ότι αφενός η εικονιζόμενη πόλη είναι έρημη από κατοίκους, αφετέρου στους άδειους δρόμους της κυκλοφορούν μόνον ένοπλοι φρουροί και δύο φιγούρες, οι οποίες (σύμφωνα με την άποψη της Francesca Falk, την οποία αποδέχεται ο Agamben) φορούν τη χαρακτηριστική μάσκα με το ράμφος, δηλαδή είναι «γιατροί της πανώλης». Στην πρώτη περίπτωση, πρόκειται για την απουσία του πολιτικά εκπροσωπούμενου λαού, ο οποίος έχει εκκωρύνσει τα κυριαρχικά του δικαιώματα στον μονάρχη, τουτέστιν στην πόλη έχει εξαφανιστεί ο αντιπροσωπεύσιμος λαός, καθότι σύμφωνα με τον χομπσιανό *Λεβιάθαν* «ο βασιλιάς είναι ο λαός» («rex est populus»). Στη δεύτερη περίπτωση, επικρατεί μια κατάσταση εξαιρέσεως που έχει επιβληθεί από τον κυρίαρχο μονάρχη, κατά την οποία «το μη αντιπροσωπεύσιμο πλήθος, όμοιο με τις μάξες των πανουκλιασμένων, μπορεί να αντιπροσωπεύεται μόνο μέσω των φρουρών, που επιτηρούν την υπακοή τους, και των γιατρών που το φροντίζουν» (*Στάσις. Ο εμφύλιος πόλεμος ως πολιτικό παράδειγμα*).

Αυτήν ακριβώς την εικόνα της έρημης πόλης που έχει «στρατιωτικοποιηθεί» και επιτηρείται μέσω της ιατρικής

φροντίδας στηλιτεύει στα κείμενά του για τον κορωνοϊό ο Agamben. Ωστόσο, κατά την παρούσα επιδημία, η πόλη εν γένει κινδυνεύει να μείνει άδεια όχι από τον κυρίαρχο λαό, αλλά από κατοίκους εν ζωή. Η πανδημία απειλεί πρωτίστως τη φυσική ζωή τους, και η πολιτική κάθε κράτους στην υψηλή φροντίζει πρωταρχικά την επιβίωσή τους, χωρίς να έχουν εξαλειφθεί βεβαίως οι πολιτικο-οικονομικο-κοινωνικές ανισότητες που τους κωρρίζουν, τους διακρίνουν μεροληπτικά και συχνά τους αλληλοαντιπαράθετον. Επιπλέον, παρά τα αυστηρά μέτρα που περιορίζουν την ελευθερία του λαού, στις δυτικές κοινοβουλευτικές δημοκρατίες δεν έχουν ανασταλεί θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα. Μάλιστα στη Γαλλία διεξήχθη ο πρώτος γύρος των δημοτικών και κοινοτικών εκλογών (15.3.2020), όπου η παραίτηση-εντολή «Μείνετε σπίτι» αντιβαίνει στην προτροπή «Πηγαίνετε να ψηφίσετε». Εδώ ακριβώς αναδεικνύεται το ακανθώδες πρόβλημα της ισότιμης, ισορροπημένης διασύνδεσης του φυσικού με το κοινωνικό-πολιτικό. Η αναβολή του δεύτερου εκλογικού γύρου δείχνει στη συγκεκριμένη εξαιρετική περίπτωση ότι ενώπιον του κινδύνου της διάδοσης του ιού επικράτησαν η πολιτική απόφαση για τη διάσωση της πρωτεύουσας φυσικής ζωής και η χρονική μετάθεση (όχι κατάργηση) του εκλογικού πολιτικού βίου ως δευτερεύοντος.

Ο ισχυρισμός του Agamben ότι η κατάσταση εξάρσεως έχει γίνει παντού κανονικό παράδειγμα διακυβέρνησης είναι λίαν αφηρημένος, και η καθολική γενίκευσή του διαψεύδεται από τη συγκριμένη πολιτική πραγματικότητα. (Αλήθεια, εδώ στην Ελλάδα, μετά τη Μεταπολίτευση του 1974, είχαμε ποτέ κατάσταση εξάρσεως και μάλιστα με διαρκή μέτρα έκτακτης ανάγκης; Αν ναι, τότε τι είναι αυτό που διαφοροποιεί αυτό το πολιτικό καθεστώς από το αντίστοιχο της τελευταίας επταετούς στρατιωτικής δικτατορίας; Είναι δυνατή η εξομοίωσή τους ή ακόμη και η ταύτισή τους;) Αντιθέτως, στην περίπτωση της επιδημίας του κορωνοϊού βλέπουμε για πρώτη φορά, παγκοσμίως την κατάσταση εξάρσεως να γίνεται πραγματικότητα και πολύ συγκεκριμένα οικουμενικός κανόνας για λόγους προστασίας της ζωής των πολιτών: η διακυβέρνηση περιστέλλει δραστικά ατομικές ελευθερίες και απαιτεί τον κατ' οίκον περιορισμό διασφαλιζοντάς τον με οικονομικά, ποινικά, αστυνομικά, ακόμη και στρατιωτικά μέτρα. Οι εικόνες μεγαλουπόλεων χωρίς κατοίκους στους

δρόμους είναι πρωτοφανείς. Ναι, παγκοσμίως οι δρόμοι των πόλεων φαίνονται να είναι έρημοι από κατοίκους, γιατί αυτοί μένουν στο σπίτι τους, αλλά στις χώρες όπου ισχύει η κοινοβουλευτική δημοκρατία εξακολουθούν να εκπροσωπούνται στη Βουλή, να είναι αντιπροσωπεύσιμοι, να έχουν το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης κ.λπ. Με πλείστες όσες διαφορές από κράτος σε κράτος, με μια δικαίως αμφισβητούμενη εκλογική και κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση και με πάμπολλες κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες. Ναι, παγκοσμίως οι δρόμοι των πόλεων φαίνονται να είναι έρημοι από κατοίκους, γιατί αυτοί μένουν στο σπίτι τους, αλλά στις χώρες όπου η διακυβέρνηση είναι στυγνά δικτατορική δεν εκπροσωπούνται στη Βουλή, δεν είναι αντιπροσωπεύσιμοι, δεν έχουν το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης κ.λπ. Ναι, και αυτοί όντως βιώνουν την κατάσταση εξάρσεως ως κανόνα, όχι όμως για λόγους αποκλειστικά υγειονομικούς.

Βιοπολιτική

Σχετικά με την γκραβούρα στην προμετωπίδα του *Λεβιάθαν* και συγκεκριμένα με τις δύο ιδιαίτερες φιγούρες στους άδειους δρόμους της πόλης, ο Agamben δηλώνει ότι «η Francesca Falk υπογραμμίζει [...] δικαίως την πολιτική (ή βιοπολιτική) σημασία που αποκτούσαν οι γιατροί στη διάρκεια μιας επιδημίας» και φρονεί ότι η παρουσία τους «υπενθυμίζει την επιλογή και τον αποκλεισμό και την εγγύτητα στην εικόνα μεταξύ επιδημίας, υγείας και κυριαρχίας» (Στάσις. Ο εμφύλιος πόλεμος ως πολιτικό παράδειγμα). Είθισται να λέγεται ότι ο Agamben παραλαμβάνει τον όρο (και τη σημασία) «βιοπολιτική» από τον Foucault, ο οποίος στην *Ιστορία της σεξουαλικότητας*. 1. Η βούληση για γνώση ισχυρίζεται ότι από τον 17ο αιώνα και εφεξής έχουμε τη μετατόπιση από το *δικαίωμα θανάτου* (τη ρωμαϊκή *patria potestas* και το έμμεσο ή άμεσο μοναρχικό δικαίωμα αφαίρεσης της ζωής υπηκόων) στη διαχείριση της ζωής αλλά, κατ' επέκταση, και στην εξουσία επί της ζωής μέσω του ελέγχου του «δικαιώματος που έχει το κοινωνικό σώμα να διασφαλίσει τη ζωή του, να τη διατηρήσει ή να την αναπτύξει». Εν ολίγοις, αυτή η πολιτική είναι βιοπολιτική και συνάμα βιοεξουσία: υγιεινή και ασφάλεια, προστασία της φυσικής ζωής και έλεγχος της συμβαδίζουν αλληλέγγυα.

Ο Agamben ομολογεί την οφειλή του στη φουκωϊκή ορολογία και εννό-

ηση της βιοπολιτικής, αλλά ισχυρίζεται πρωτίστως ότι *εξ υπαρχής* η δυτική πολιτική είναι βιοπολιτική γιατί ασκείται πάνω στην ίδια τη ζωή. Και η πολιτική αυτό που κάνει ανέκαθεν είναι να *διαίρει* την απλή ζωή (ως μη πολιτική) αφενός σε βιολογική, φυσική ζωή, αφετέρου σε πολιτικό βίο (Αριστοτέλης) αποκλείοντας την απλή ζωή αλλά και συνάμα συλλαμβάνοντάς την από έξω (*excipire*), δηλαδή *εγκλείοντάς* την ως θεμέλιο στο προσήδιο σύστημά της μέσω του μηχανισμού της εξαίρεσης (*exceperio*). Με άλλα λόγια, η ζωή, με τη διαίρεσή της σε φυσική και πολιτική, με τον αποκλεισμό της και τελικά με τον εγκλεισμό της προσλαμβάνει τελικά τη μορφή της *γυμνής ζωής* (*vita nuda*), δηλαδή μιας ζωής που έχει αποχωριστεί τη μορφή της. Και αυτό το παράξενο πράγμα που είναι η γυμνή ζωή, ο Agamben ισχυρίζεται ότι το παράγει υπογείως η πολιτική εξουσία για την καθύποταξη των πολιτών μέσω του συνειδητού ή ασυνειδητού καταναγκασμού τους να ζουν κατ' ουσίαν μια μη πολιτική γυμνή ζωή. Εν ολίγοις, καταγγέλλει το γεγονός ότι «η δυτική πολιτική είναι εξ αρχής μια βιοπολιτική και κατ' αυτόν τον τρόπο καθιστά μάταιη κάθε προσπάθεια να θεμελιωθούν οι πολιτικές ελευθερίες πάνω στα δικαιώματα του πολίτη» (*Homo sacer. Η κυρίαρχη εξουσία και η γυμνή ζωή*). Γι' αυτό άλλωστε στηλιτεύει και αντιμάχεται όλον αυτόν τον στρατηγικό βιοπολιτικό μηχανισμό διαίρεσης, αποκλεισμού και εγκλεισμού της ζωής, επαγγελλόμενος την επάνοδο σε *μία ενιαία μορφή-ζωής* (*forma-di-vita*), στην οποία θα εγγράφονταν ποικίλες μορφές ζωής (*forme di vita*), π.χ. πολιτική, κοινωνική, θρησκευτική, διανοητική, πολιτισμική κ.ά.

Κατά τον Agamben, οι Εβραίοι *hominis sacri* στα στρατόπεδα εξόντωσης εξολοθρεύτηκαν «σαν τις ψείρες», δηλαδή σαν γυμνή ζωή, και «η διάσταση στην οποία έλαβε χώρα η εξόντωση δεν είναι ούτε η θρησκεία ούτε το δίκαιο, αλλά η βιοπολιτική» (*αυτ.*). Από την άλλη μεριά, στη *συγκαιρινή βιοπολιτική*, όπου ο καθείς είναι δυνάμει *homo sacer*, η γυμνή ζωή «μετατοπίζεται [...] μέχρι του σημείου να συμπίπτει με την ίδια τη βιολογική ζωή των πολιτών» (*αυτ.*). Σε αυτήν εδώ τη φράση βλέπουμε την αγαμπεϊκή *υπερβολή*, σύμφωνα με την οποία σήμερα, εξαιτίας της βιοπολιτικής, έχουμε απωλέσει τον πολιτικό μας βίο και ενδιαφερόμαστε μόνο για τη βιολογική, φυσική ζωή μας, η οποία ως εκ τούτου ταυτίζεται κατ' ουσίαν με τη γυμνή ζωή. Αυτό

ακριβώς ισχυρίζεται ο Agamben στις *Διασαφήσεις* (όπως και στη συνέντευξη του στη γαλλική εφημερίδα *Le Monde*, 24.3.2020), όταν λέει ότι «το πρώτο πράγμα που δείχνει προδήλως το κύμα πανικού, το οποίο έχει παραλύσει τη χώρα, είναι ότι η κοινωνία μας δεν πιστεύει πλέον σε τίποτε άλλο παρά μόνο στη γυμνή ζωή. Και είναι προφανές ότι οι Ιταλοί είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν σχεδόν τα πάντα –τις κανονικές συνθήκες της ζωής, τις κοινωνικές σχέσεις, την εργασία, ακόμη και τις φιλίες, τα συναισθήματα στοργής και τις θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις– μπροστά στον κίνδυνο να αρρωστήσουν. Η γυμνή ζωή –και ο φόβος μήπως την χάσουν– δεν είναι κάτι που ενώνει τους ανθρώπους, αλλά τους τυφλώνει και τους χωρίζει». Το ίδιο μοτίβο επαναλαμβάνεται στο κείμενό του «Σκέψεις για την πανώλη» («Riflessioni sulla peste») (27.3.2020): «Θα έλεγε κανείς ότι οι άνθρωποι δεν πιστεύουν πλέον σε τίποτε – παρεκτός στη βιολογική γυμνή ύπαρξη που πρέπει να την διασώσουν με οιοδήποτε κόστος. Αλλά μόνον η τυραννία μπορεί να θεμελιωθεί πάνω στον φόβο της απώλειας της ζωής, μόνον ο τερατώδης Λεβιάθαν με το γυμνό σπαθί του».

Ωστόσο, τολμώ να αποφανθώ ότι στον δυτικό κόσμο της καπιταλο-κοινοβουλευτικής δημοκρατίας δεν βλέπω καμία καθολική της ζωής μας ως «γυμνής ζωής» Δεν είμαστε *homines sacri* και τουλάχιστον η Ευρώπη δεν είναι Γκουαντάναμο. Αυτό που απειλείται τώρα θανάσιμα είναι αποκλειστικά η φυσική ζωή μας, και χωρίς αυτήν δεν μπορεί να υπάρξει πολιτικός βίος. Δεν είναι τώρα η στιγμή να επικαλείται κανείς και να διεκδικεί όλες τις ελευθερίες που διασφάλιζε το Σύνταγμα των ευρωπαϊκών δημοκρατικών κρατών πριν από την πάνδημη επιδημία του κορωνοϊού. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να επαγρυπνούμε και να μην προετοιμάζουμε την άρση των περιοριστικών μέτρων μετά την παρέλευση της επιδημίας. Αλλά, τώρα, εκείνο που απειλείται άμεσα και καίρια σε παγκόσμια κλίμακα εξαιτίας της επιδημίας είναι η βιολογική, φυσική ζωή που τόσο έκδηλα την υποβαθμίζει και σχεδόν την περιφρονεί ο Agamben. Στην εν λόγω συνέντευξη του στην εφημερίδα *Le Monde*, δηλώνει ξεκάθαρα ότι «η σύγχρονη πολιτική είναι εξ ολοκλήρου μια βιοπολιτική, της οποίας η τελευταία διακύβευση είναι η βιολογική ζωή ως τέτοια. Το νέο γεγονός είναι ότι η υγεία γίνεται μια δικαίη υποχρέωση που πρέπει

να τηρηθεί με οιοδήποτε τίμημα». Εδώ φρονώ πως πρέπει να υπενθυμίσω ότι η κορωνίδα της οικουμενικής διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η αξία της ζωής. Και η ιδεώδης –αντάξια του ονόματός της– ζωή είναι όντως η αλληλένδετη συνύπαρξη της προστασίας της φυσικής ζωής και του *δίκαιου* πολιτικού βίου εντός μιας πολιτείας που πρέπει να προστατεύει ισότιμα και τη μία και τον άλλον.

Στο πρώτο αγκαμπενικό άρθρο, ακριβώς την επομένη (27 Φεβρουαρίου 2020), απάντησε επικριτικά ο Γάλλος φιλόσοφος Jean-Luc Nancy με ένα μικρό κείμενο («λογενής εξαίρεση», «Excerptio virale»), όπου στο τέλος, αφού έχει χαρακτηρίσει τον Giorgio Agamben «παλαιό φίλο», λυπάται που ανακαλεί μια προσωπική ανάμνηση, χωρίς ωστόσο να εγκαταλείπει το επίπεδο γενικού αναστοχασμού: «Πριν από τριάντα περίπου χρόνια, οι γιατροί έκριναν ότι ήταν αναγκαίο να μου κάνουν μεταμόσχευση καρδιάς. Ο Giorgio ήταν ένας από τους ελάχιστους που με συμβούλευσαν να μην τους ακούσω. Αν είχα ακολουθήσει τη γνώμη του, προφανώς θα ήμουν νεκρός αρκετά νωρίς. Μπορεί κανείς να κάνει λάθος». Η κατακλείδα είναι μια έμμεση προειδοποίηση για τις επικίνδυνες έως θανάσιμες συνέπειες της *πρακτικής* στάσης του Agamben εναντίον της βιοπολιτικής που ο ίδιος έχει συγκροτήσει *θεωρητικά* και συνάμα την αντιμάχεται. Μία ημέρα αργότερα (28.2.2020) ο Ιταλός φιλόσοφος Roberto Esposito απαντά με δικό του κείμενο («Θεραπευόμενοι μέχρι εσχάτων», «Curati a oltranza») τόσο στον Nancy όσο και στον Agamben. Μεταξύ άλλων, δηλώνει ότι η διακοπή του διαλόγου του με τον Nancy οφείλεται στο ότι ο Γάλλος φιλόσοφος είχε «μια ξεκάθαρη αντιπάθεια προς το παράδειγμα της βιοπολιτικής». Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι ο Agamben αποσιωπά μια σημαντική πλευρά της φουκωϊκής εννόησης της βιοπολιτικής. Η δεσπόζουσα πλευρά της βιοπολιτικής είναι θεραπευτική. Αυτό ακριβώς επισημαίνεται από τον Foucault στην *Ιστορία της σεξουαλικότητας*. *1. Η βούληση για γνώση*, όπου γίνεται λόγος για «βιο-πολιτική του πληθυσμού». Χάρη στη βιοπολιτική η «εποχή των μεγάλων αφανισμών εξαιτίας της πείνας και της πανούκλας –εκτός κάποιων υποτροπών– είχε κλείσει πριν τη Γαλλική Επανάσταση. [...] Ένας σχετικός έλεγχος επί της ζωής απομάκρυνε ορισμένους από τους αμεσότερους κινδύνους θανάτου. Ο θάνατος αρχίζει πλέ-

ον να μην κατατρέπει άμεσα τη ζωή». Εν ολίγοις, «εφεξής η υψηλότερη λειτουργία της εξουσίας ίσως δεν είναι πλέον να σκοτώνει αλλά να περιστοιχίζει απ' άκρου εις άκρον τη ζωή».

Πέραν των διαφωνιών μεταξύ των φιλοσόφων, υπάρχει μια *πραγματική, υπαρκτή* σύγχρονη βιοπολιτική, η οποία έχει συνάμα δύο όψεις: μπορεί να υπηρετήσει τη ζωή αλλά και τη θανάτωση. Αφενός η δημιουργία και η εσκεμμένη χρήση του ιού ως στρατιωτικού βιολογικού όπλου εναντίον του εχθρού είναι μία από τις εμφανέστερες θανατηφόρες πλευρές της βιοπολιτικής. Αφετέρου η ιατρική περίθαλψη δείχνει εμπράκτως ότι υπηρετεί αποκλειστικά τη βιολογική, φυσική «ζωή», χωρίς την ύπαρξη της οποίας δεν μπορεί να υπάρξει πολιτικός «βίος». Τα Υπουργεία Υγείας ανά τον κόσμο είναι ο αψευδής μάρτυς αυτής της θεμελιώδους πτυχής της βιοπολιτικής. Και η *προστασία της ζωής* μέσω της ιατρικής, της φαρμακευτικής φροντίδας και έρευνας, των κανόνων υγιεινής κ.ά., όπως και η περιφρούρησή της με τα αναγκαία και κατ' επέκταση αναγκαστικά μέτρα ασφαλείας για την καταπολέμηση του κορωνοϊού σε παγκόσμια κλίμακα, είναι από τις εμφανέστερες πλευρές της παγκόσμιας ζωογόνου βιοπολιτικής.

Στη συνέντευξή του στη γαλλική εφημερίδα *Le Monde* (24.3.2020) ο Ιταλός φιλόσοφος εξαρχής ερωτάται πρώτον για τη δήλωσή του ότι «η παγκόσμια επιδημία του Covid-19 είναι μια “υποτιθέμενη επιδημία”, τίποτε άλλο παρά “ένα είδος γρίπης”» και δεύτερον αν «μεταμελείται γι' αυτά τα λόγια» σε σύγκριση με «τον αριθμό των θυμάτων και την ταχύτητα της διάδοσης του ιού, συγκεκριμένα στην Ιταλία». Ο Agamben απαντά ως εξής: «Δεν είμαι ούτε ιολόγος ούτε γιατρός και στο εν λόγω άρθρο, το οποίο χρονολογείται πριν από έναν μήνα, δεν έκανα τίποτε άλλο από το να παραθέσω αυτολεξεί την άποψη που είχε εκείνη την περίοδο το ιταλικό Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών», δηλαδή ότι η νόσος του κορωνοϊού «είναι «ένα είδος γρίπης», επισημαίνοντας ότι «αυτό που με ενδιαφέρει είναι οι εξαιρετικά κρίσιμες ηθικές και πολιτικές συνέπειες που απορρέουν από αυτή την επιδημία». Επίσης στις «Σκέψεις για την πανώλη» δηλώνει εξαρχής ότι «οι σκέψεις που ακολουθούν δεν αφορούν στην επιδημία, αλλά σε αυτό που μπορούμε να κατανοήσουμε από τις αντιδράσεις των ανθρώπων προς αυτήν». Εξ όλων αυτών συνάγεται ότι ο Agamben απαξιώνει την αποκλειστική μέριμνα της

φυσικής ζωής, διότι φρονεί ότι η αντάξια κατ' αυτόν ζωή είναι η μία και ενιαία μορφή ζωής, μία μορφή της οποίας είναι και ο πολιτικός βίος που έχει πλέον καταργηθεί. Εν κατακλείδι, τη φυσική ζωή που ζούμε εγκλειστοί στο σπίτι μας λόγω του κορωνοϊού δεν αξίζει να την βιώνουμε, γιατί δεν είναι τίποτε άλλο παρά *επιβίωση*. Αυτό ακριβώς τονίζει στις «Διασαφήσεις»: «Οι νεκροί –οι νεκροί μας– δεν έχουν δικαίωμα στην κηδεία και δεν είναι σαφές τι συμβαίνει με τις σορούς των αγαπημένων μας προσώπων. Ο πλησίον μας έχει καταργηθεί και είναι αξιοπερίεργο που γι' αυτό το θέμα οι εκκλησίες μένουν σιωπηλές. Τι γίνονται οι ανθρώπινες σχέσεις σε μια χώρα που εθίζεται να ζει κατ' αυτόν τον τρόπο, χωρίς να γνωρίζει κανείς για πόσο χρονικό διάστημα; Και τι είναι μια κοινωνία που δεν έχει άλλη αξία παρά μόνο την επιβίωση;». Είναι γεγονός ότι η αποκλειστική μέριμνα για την επιβίωση χωρίς τον αγώνα για την επίτευξη μιας κατά το δυνατόν ισορροπημένης συμβίωσης φυσικής ζωής και δίκαιου πολιτικού βίου δεν είναι αντάξια του ονόματος της ζωής.

Ωστόσο, όπως μας το υπενθυμίζει ο Derrida, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι είμαστε όλοι πρωτίστως επιζώντες και η αξία της επιβίωσης είναι ανυπολόγιστη: «Η επιζωή [survivance] είναι η ζωή πέραν της ζωής, η ζωή παραπάνω από τη ζωή, και ο λόγος που αρθρώω δεν είναι θανατηφόρος, κάθε άλλο, είναι η κατάφαση ενός ζώντος που προκρίνει το ζην και επομένως το επιζήν από τον θάνατο, διότι η επιβίωση [survie] δεν είναι απλώς αυτό που απομένει, είναι η κατά το δυνατόν εντονότερη ζωή». Αυτό δηλώνεται επίσης λακωνικά και στη μετατύμβια γραπτή παραινέσή του προς τους παριστάμενους τεθλιμμένους συγγενείς και φίλους και η οποία εκφωνήθηκε στη διάρκεια της κηδείας του από τον πρωτότοκο γιο του, μπροστά στον ανοιχτό τάφο του:

«Να προκρίνετε πάντοτε τη ζωή και να καταφάσκετε ακατάπαυστα την επιβίωση...».

* * *

Ο Agamben βλέπει στην παγκόσμια κρατική αντιμετώπιση της μολυσματικής μετάδοσης του κορωνοϊού την επιβολή μιας κατάστασης εξαίρεσης ως κανονικού παραδείγματος διακυβέρνησης, η

οποία επιβάλλει *διαρκή* περιοριστικά μέτρα έκτακτης ανάγκης. Και ως εκ τούτου επιζητεί μιαν αντιβιοπολιτική αγωνιστική αντιπαράθεση προς την οικουμενική υγειονομική εξαίρεση που έχει γίνει, κατ' αυτόν, τυραννικός παγκόσμιος βιοπολιτικός κανόνας, μια γενικευμένη, *καθολική κατάσταση εξαίρεσης*, η οποία δεν συγκρίνεται με την επίσης καθολική προηγούμενη της, καθότι διευρύνεται άνευ ορίων. Ωστόσο, η σημερινή ευρωπαϊκή πολιτική κατάσταση διαψεύδει αυτόν τον αγκαμπενικό ισχυρισμό. Επί παραδείγματι, η πρόσφατη κατάργηση του ουγγρικού Κοινοβουλίου από τον πρωθυπουργό Όρμπαν είναι μέχρι τώρα η μοναδική εξαίρεση στον κοινοβουλευτικό κανόνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντιθέτως, η παγκόσμια διάδοση του κορωνοϊού απέδειξε δύο πράγματα: πρώτον τι σημαίνει η κατάσταση εξαίρεσης να γίνει στην *πραγματικότητα* καθολική, οικουμενικός κανόνας, και δεύτερον πώς η δεσποζούσα της βιοπολιτικής μπορεί σε εξαιρετες περιπτώσεις να γίνει *όντως* και παγκοσμίως ο κατ' εξαίρεση επιβεβλημένος κανόνας στην υπηρεσία και προστασία της παγκόσμιας υγείας με έναν και μόνο σκοπό, τη *διασφάλιση* του δικαιώματος στη ζωή. Και για την επίτευξη αυτού του σκοπού ενίοτε είναι αναγκαία η προσωρινή εφαρμογή αυστηρών, δραστηκών κατασταλτικών μέτρων *ασφαλείας*: νομικών, αστυνομικών και, στην ανάγκη, στρατιωτικών. Εννοείται, βεβαίως, ότι η ισότιμη εφαρμογή αυτού του καθολικευμένου κανόνα ως εξαίρεσης για την προστασία της ζωής είναι στην πράξη αδύνατη, γιατί εξακολουθεί να υφίσταται η κοινωνικά μεροληπτική διάκριση και ανισότητα μεταξύ προνομιούχων και μη προνομιούχων, μεταξύ πλουσίων και πτωχών, μεταξύ ασφαλισμένων και ανασφάλιστων, μεταξύ των πολιτών και των προσφύγων, μεταναστών, μεταξύ στεγασμένων και άστεγων. Εδώ πρέπει να επισημανθεί, αμιγώς θεωρητικά, ότι σε *οιονδήποτε* μορφή καθολικής εξαίρεσης και σε *οιονδήποτε* καθολικό κανόνα πάντοτε θα υπάρχουν εξαιρέσεις που διαψεύδουν την απόλυτη καθολικευσιμότητά τους. Η παρουσία του απολύτου σε αυτόν τον κόσμο είναι παντελώς αδύνατη.

Ο Agamben από το τρίτο κείμενό του και εφεξής προβάλλει τη δική του *θεωρία* για την κατάσταση εξαίρεσης και τη βιοπολιτική, για να δείξει, διευκρινιστικά, την πλήρη εφαρμογή της στην *πράξη*, στην «πραγματική κατάστα-

ση» που δημιουργήθηκε και εξακολουθεί να δημιουργείται από τον κορωνοϊό. Βεβαίως δεν πρέπει να μας εκπλήσσει η μη πλήρης αντιστοιχία μεταξύ του *θεωρητικού βίου* (*vita contemplativa*) και του *πολιτικού βίου* (*vita activa*). Ο Jacques Derrida ισχυρίζεται ότι η μετάβαση από τον έναν στον άλλον είναι πάντοτε ένα *άλμα*: «Η τάξη της επαγρύπνησης είναι πολιτική. Ως τέτοια συνεπάγεται ότι πρέπει να ενημερωθούμε, να αναλύσουμε, να διεκπεραιώσουμε όλη τη δυνατή θεωρητική εργασία. Ωστόσο, η στιγμή της μετάβασης στη δράση δεν είναι πλέον της ίδιας τάξης. Είναι μια σκοτεινή στιγμή, στιγμή της μη επαγρύπνησης. Η στιγμή που περνά στη δράση, που ενεργώ, είναι ετερογενής προς τον χώρο της γνώσης, της μάθησης, της θεωρίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι για να ενεργήσουμε πρέπει να κλείσουμε τα μάτια και να εγκαταλείψουμε τη γνώση. [...] Όταν μια ερώτηση το απαιτεί, όταν μια γνώση το απαιτεί, επιβάλλεται να φτάσουμε μέχρι το τέρμα χωρίς να συμβιβαστούμε, αλλά γνωρίζοντας επίσης ότι η στιγμή της ευθύνης, της απόφασης και της δράσης θα είναι η στιγμή ενός άλματος όσον αφορά αυτόν τον χώρο της γνώσης».

Ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση της επιδημίας του κορωνοϊού, ο Agamben χρησιμοποιεί εμφανώς την προκρούστεια μέθοδο: μεταβαίνει από τη θεωρία στην πράξη ασκώντας υπέρμετρη βία στην πραγματικότητα, ούτως ώστε αυτή να μετρηθεί σύμφωνα με τα μέτρα της προσίδιας θεωρίας του. Τα πρόσφατα μικρά κείμενά του για τον κορωνοϊό αδικούν το μεγαλείο του φιλοσοφικού του συστήματος, ανεξάρτητα αν συμφωνεί ή διαφωνεί κανείς με αυτό. Δεν παύουν ωστόσο να καταδεικνύουν το άλμα που χωρίζει τη φιλοσοφική θεωρία από την πράξη. Και το εν λόγω αγκαμπενικό άλμα δυστυχώς είναι τεράστιο, και μάλιστα λίαν επικίνδυνο έως θανάσιμο.

ΥΓ. Φρονώ ότι ο Giorgio Agamben είναι ένας από τους μέγιστους συστηματικούς φιλοσόφους της τελευταίας εικοσαετίας του 20ού αιώνα και της πρώτης του 21ου. Τον έχω διδάξει εντατικά τα τελευταία έξι χρόνια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και μάλιστα τώρα τον μεταφράζω. Δηλώνω επίσης ότι με γοητεύει και με θέλγει αφάνταστα η αιρετική αναγνωστική και ερμηνευτική του δεινότητα. Είναι ένας από τους πολύ αγαπημένους μου συγγραφείς.

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ

Άυλο Τεύχος
Τι αιώνα κάνει έξω;

